

TIL TARIXI VA UNING PAYDO BO‘LISHI

Axmatova Feruza Turdialiyevna
Samarqand davlat chet tillar instituti
Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) yo‘nalishi
2-bosqich 2333-guruh talabasi
axmatovaferuza224@gmail.com
+998934566205

Annotatsiya: Ushbu maqolani yozishimdan maqsad til,til tarixi,uning yaratilish bosqichlari,inson va jamiyat hayotidagi o‘rni haqida ma’lumotlar berilgan.Bundan tashqari tilning paydo bo‘lishi haqidagi turli nazariyalar,ularning talqini va ilmiy asosi.Shu maqolamda shular haqida ma’lumot berib o‘taman.

Kalit so‘zlar: Til,til tarixi,yaratilish bosqichlari,inson va jamiyat, nazariyalar,ovozga taqlid,undov,mehnat qiyqiriqlari,imo-ishora.

Til ijtimoiy hodisa hisoblanib,til deb murakkab muloqat tizimiga yoki shu tizimni o‘rganish va ishlatish qobiliyatiga aytiladi.Bundan tashqari til ma’lumot almashish vositasi ham hisoblanadi.Shuningdek,til asosan muloqot vositasi ham.Odamlar tilni yosh bolalik paytidagi ijtimoiy o‘zaro munosabat orqali o‘zlashtiradilar va o‘rtacha uch yoshga kelib ravon gapira oladilar.Til ishlatish odam madaniyatiga chuqur singgan.Binobarin,til faqatgina muloqat vositasi bo‘lib qolmay,balki individuallik,ijtimoiy stratifikatsiya,parvarish va ermak kabi ijtimoiy va madaniy rollarga ham ega.

Tillar vaqt o‘tishi bilan o‘zgaradi,ularning evolutsiyasini qadimgi tillar keyingi bosqichlar sodir bo‘lishi uchun qanday belgilarga ega bo‘lganini aniqlovchi va ularni zamonaviy taqqoslovchi tarixiy tilshunoslik o‘rganadi.Til konkret nutq hodisalar(ayrim gaplar,hikoyalar,bir necha kishining suhbat va shu kabilar),jumladan,og‘zaki yoki mexanik usulda takrorlanadigan va yozuv orqali qayd etiladigan nutq hodisalarida mavjud bo‘ladi.Hozirgi davrda turli millat,elat va qabilalarga tegishli 2500 dan 5000 tagacha (ba’zi manbalarda 3000-7000 oralig‘ida) jonli til borligi ma’lum.Ularning har birida barcha tillar uchun umumiy bo‘lgan ba’zi universal struktur xususiyatlar mavjud bo‘ladi.

Tillar har qanday so‘zlar,iboralar yo‘q joydan paydo bo‘lishi mumkin emas,ya’ni har bir so‘z odamlar hayotining muhim bir qismi hisoblanadi.Shuning uchun tilning har bir inson va jamiyat hayotidagi ahamiyatini inkor etib bo‘lmas darajada yuqori.Til ko‘plab funksiyalarni bajaradi,ularning asosiylari:ma’lumot uzatish usuli va o‘z fikrlarini rasmiylashtirish usuli.Shuni ta’kidlab o‘tish mumkinki,tilning ma’lum sakkiz ma’nosidan biri xalqdir.Birinchi navbatda , til

jamoaviy mehnat mahsuli bo‘lib, u kishilarni birlashtirish maqsadida yaratilganligi yaqqol ko‘zga tashlanadi. Bu uning jamiyat bilan aloqasini ko‘rsatadi. Til o‘z xalqining tarixi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, til qadimgi davrlarda yuz bergan tarixiy o‘zgarishlar, ona yurtimiz boshidan kechirgan taraqqiyot yo‘li haqida hikoya qiladi. Aynan mana shu muloqot vositasi bir xalqning taraqqiyotini aks ettiradi, unda sodir bo‘lgan o‘zgarishlarni o‘rganib, uning mamlakatning tarixiy merosiga qo‘shiladi.

TILNING PAYDO BO‘LISHI VA TURLI XIL NAZARIYALAR.

Tilning paydo bo‘lish masalasi insoniyatni qadimgi zamonlardan beri qiziqtirib keldi, Qadimgi davrlardan beri tilning kelib chiqishi haqida ko‘plab nazariyalar, ta’limotlar paydo bo‘ldi.

Qadimgi Yunonistonda faylasuflar tilnin qay tarzda kelib chiqqanligi haqida uzoq davr qizg‘in bahs olib borganlar. Tilshunoslik tarixidan ma’lumki, bu masalada Grek faylasuflari bir-biriga zid ikki xil farazni o‘rtaga tashlagan. Demokrit va boshqalar tilda narsa nomi bilan narsa orasida hech qanday bog‘lanish yo‘q, bu nomlar mazkur tilda gaplashuvchi odamlar tomonidan yaratilgan, demak, til inson tomonidan yaratilgan degan fikrni ilgari surishgan. Bu guruh olimlar anomalsitlar deb nom olgan. Platon boshliq boshqa bir guruh olimlar “narsa bilan uning nomi orasida muayyan bog‘lanish bor. Bu bog‘lanish narsalarning xususiyatlaridan, tabiatidan kelib chiqqan va bu bog‘lanish ilohiy kuch tomonidan o‘rnatilgan” degan fikrni ilgari surishgan. Tarixda bu oqim analogistlar deb nom olgan.

Tilning paydo bo‘lishi bir tomondan kishilik tanasining evolyutsiyasi bilan, ikkinchi tomondan, ibtidoiy jamoaning jamiyatga aylanishi bilan bog‘liq bo‘lgan. Hozirgacha tilning paydo bo‘lishi haqida turli nazariyalar yaratilgan.

Ovozga taqlid nazariyasi. Bu nazariya qadimgi yunon olimlari Demokrit va Platonlar davrida paydo bo‘lib, XX asrgacha yashab keldi. Ovozga taqlid nazariyasiga ko‘ra, yer yuzida paydo bo‘lgan dastlabki, odamlar ongli ongsiz ravishda tevarak – atrofdagi turli-tuman predmetlarning tovushlarga, yirtqich hayvonlarning o‘kirishi, qushlarning sayrashi, tezoqar suvning shildirashi, shamolning uvillashi kabilarga taqlid qilish natijasida nutq paydo bo‘lgan. Masalan: Chirillamoq, shildiramoq kabilar. Ammo bu so‘zlar hamma tilde mavjud bo‘lsa ham ozchilikni tashkil etadi. Tabiatda tovush chiqarmaydigan narsalardan tovush chiqaradiganlari kam.

Ovozga taqlid nazariyasi tafakkur va tilning chambarchas bog‘liqligini inobatga olmaydi, til va nutqni farqlamaydi, tilning paydo bo‘lishidagi ijtimoiy zaruriyatni e’tibordan chetda qoldiradi. Bu nazariya tilning paydo bo‘lish masalasini hal etmaydi.

Undov nazariyasi. Ushbu nazariya tarafdorlari tildagi barcha so‘zlar kishilarning his-tuyg‘ulari, qahr-g‘azablari, hayajonlari ta’sirida ixtiyoriy yoki ixtiyorsiz baqirishlari natijasida paydo bo‘lgan, deb da’vo

qiladilar. Masalan: Oh (ohlamoq), uff (uflamoq), dod (dodlamoq) va boshqalar. Tildagi boshqa soʻzlar esa ana shu soʻzlarning kombinatsiyalaridan kelib chiqqan. Undov nazariyasi tilning ijtimoiy xarakterini inobatga olmaydi, yaʼni biologik aspektning birgina jihatiga tayanib inson va kishilik jamiyatining paydo boʻlishini hisobga olmaydi. Bu gʻayriilmiy nazariyadir.

Mehnat qiyqiriqlari nazariyasi. Bunda tildagi barcha soʻzlar ibtidoiy kishilarning birgalashib mehnat qilishlari jarayonida mehnat qilishga undaydigan ixtiyorsiz qiyqirishlari natijasida paydo boʻlgan. Uning asoschisi XIX asrning ikkinchi yarimida yashagan fransuz faylasufi L. Nuaredir. Nemis olimi Karl Byuxer ham shu nazariyani qoʻllab quvvatlagan. Bu nazariya Undov nazariyasiga oʻxshab ketadi. Biroq bunda qiyqiriqlar va hayqiriqlar kishilarning mehnati jarayonida yuz beradi. Instinktiv qiyqiriqlar mehnat bilan bogʻliq boʻlsa-da, u biologik faktordir. Hayqiriqlar, qiyqiriqlar mantiqan hech qachon kishilarning aloqa vositasi boʻlgan emas.

Imo-ishoralar nazariyasi. Buning asoschilari nemis olimi Vundt va akademik N. Y. Marr, ularning fikricha, insonlar tovush tili paydo boʻlgunga qadar bir-birlari bilan imo-ishora orqali aloqa qilganlar. Marrning daʼvo qilishicha, odamlar yarim million yil davomida “ imo-ishora tili ” orqali aloqa qilganlar va keyinchalik bu tovush tiliga aylangan.

Inson nutqi taraqqiyotining maʼlum bir bosqichida imo-ishora tili kishilarning oʻzaro aloqa qilishlarida yagona vosita boʻlgan edi, degan fikr ilmiy jihatdan asosli emas.

Xulosa qilib aytganda, til insonlar hayotida muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Shu bilan birga til inson hayotida muhim rol oʻynaydi chunki insonlar uchun maʼlumot almashish va muloqat qilish vazifasini bajarib kelmoqda. Bundan tashqari til ishlatish odam madaniyatiga chuqur singib ketgan.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati.

1. Usmonov, S., Umumiy tilshunoslik. T, 1972.
2. Oʻzbekiston Milliy ensiklopediyasi (2000-2005) maʼlumotlaridan foydalanilgan.
3. Qambarova Dilorom Yusupovna, Tilning paydo boʻlishi va shakllanish tarixi, Fargʻona (2023).
4. Shuhratbek Qaxxorov, Til – xalq tarixining solnomasi, Andijon (2022).
5. Azizov, O. Tilshunoslikka kirish, T. “Oʻqituvchi”, 1996.
6. Baskakov, N., Sodiqov, A., Abduazizov, A. Umumiy tilshunoslik, T. “Oʻqituvchi”, 1979.